

KİTAP İNCELEMESİ

İslam
Medeniyeti
Dergisi

DÜNDEMEN BUGÜNE ULUSLARARASI GÖÇ; KURAM, ALGI VE SİYASA

Yazar: Orhan BATTIR, Nobel Akademik Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara 2021,
ISBN: 978-625-7932-16-5, 169 Sayfa

*Müge GÜÇLÜ**

İncelemeye alınan eserin yazarı Orhan Battır; Uluslararası ilişkiler, Türk dış politikası, Orta Doğu, Göç ve İnsani Diplomasi gibi çeşitli alanlarda çalışmaları olan ve hâlâ Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümü öğretim üyesidir. “Dünden Bugüne Uluslararası Göç; Kuram, Algı ve Siyasa” başlıklı kitap toplam üç ana bölümden oluşmaktadır. Göçe/uluslararası göçe dair konular kitabın birinci bölümünde; “Dünden Bugüne ‘Göç’ Olgusu; Kavramsal

* Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Doktora Öğrencisi, muge_guclu@hotmail.com
Yayın Gönderilme Tarihi: 05.06.2023
Yayın Kabul Tarihi: 06.06.2023
ORCID: 0000-0002-4332-4262

ve Kuramsal Çerçeve” (s. 5) ikinci bölümünde; “Tarihsel Süreçte Göç Olgusu; Nedenleri ve Türleri” (s. 53) üçüncü bölümünde; “Uluslararası Göç ve Vatandaşlık: Sorunlar-Algılar-Politika” (s. 93) başlığı altında ele alınmıştır. Yazar, bu kitabında son yıllarda gündemi bir hayli meşgul eden ve küresel bir soruna dönüşen göçü (daha doğrusu uluslararası göçü) analiz ederek konuya dair kapsamlı bir açıklama getirmeyi amaçlamıştır. Eserde, üzerinde ortak bir tanıma varılamayan “göç” kavramının ne olduğu ve ne olmadığı ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu amaçla, göçe neden olan faktörler, birey ya da kitlelerin bu süreçte nasıl hareket ettikleri, ne tür göçlerin yapıldığı ve göç edenlerin hangi niteliklere sahip olduğu sorularına, çalışma boyunca cevap arandığı görülmüştür.

Eserin birinci bölümünde, göç olgusuna dair kavramsal bir çerçeve çizilmiştir. Göç olgusu tarih, coğrafya, ekonomi ve sosyoloji gibi birçok disipline konu olmuş ve kavram hakkında farklı tanımlar yapılmıştır. Eser, bu disiplinlerin her birinden ayrı ayrı bahsetmek yerine göç kavramını sosyal bilimler disiplini bağlamında inceleyerek konuya bir sınırlama getirmiştir. Göç kavramına ilişkin birçok farklı tanım olsa da esasen bu tanımların ortak yönlerinin olduğu ifade edilmiştir. Göç, genel anlamıyla bireylerin ve/veya -küçük ya da büyük- grupların farklı nedenlere dayalı olarak yer değiştirmeleri olarak tanımlanmıştır. Tarih boyunca insanlar daha iyi hayat şartlarına sahip olabilmek gayesi ya da bazı zorunluluklardan dolayı sürekli hareket halinde olmuştur. Bu yer değişikliklerinin göç olarak kabul edilebilmesi için anlamlı bir uzaklık ve süre için yapılmış olması gerektiği vurgulanmıştır. Dolayısıyla yakın mesafelere yapılan ve kısa bir zaman diliminde gerçekleşen yer değişikliklerinin göç olarak kabul edilmesinin yanlış olacağı ifade edilmiştir.

Eserde, binlerce yıllık göç tarihinin insanlık tarihiyle eşdeğer kabul edilebileceği ve göçün insanlık tarihindeki etkilerinin savaşlar, coğrafi keşifler, Sanayi Devrimi gibi birçok önemli olayla ilintili olduğu belirtilmiştir. Bu nedenle, tarihsel süreçte gerçekleşen göçlerin hem olumlu hem de olumsuz birtakım sonuçları olduğu ifade edilmiştir. İnsanoğlunun sürekli hareket halinde olmasının bir yandan medeniyetlerin doğmasına ve gelişmesine katkıda bulunduğu diğer yandan düzensiz bir şekilde gerçekleşen göçlerin ise ciddi sorunlara yol açtığı vurgulanmıştır.

Yazar, ilk bölümde göç olgusunu kavramsal olarak açıkladıktan sonra devamında konuyu kuramsal çerçeveden detaylandırmıştır. Ekonomik ve sosyal gerekçeler başta olmak üzere ailevi sebepler, siyasi meseleler ve kültürün etkisi de göçe neden olan faktörler olarak ifade edilmiştir. Bu nedenle genel geçer kabul edilebilecek bir göç kavramından ve kuramından bahsetmenin zor olduğu vurgulanmıştır. 19. yüzyılın sonlarına doğru göç olgusu farklı kuramlar ve isimler tarafından ele alınarak incelenmiştir. Göç kuramcıları genellikle birçok faktörü göz önünde bulundurarak hipotezler oluşturmuştur. Yazar, eserde karışıklığa yer vermemek adına konuyu sadeleştirerek açıklamaya çalışmıştır. Bu nedenle *i. Ekonomi-Politik Temelli Kuramlar* (s. 17) ve *ii. Sosyopolitik Etmenlere Dayalı Kuramlar* (s. 40) alt başlıkları şeklinde konunun detaylı bir biçimde incelendiği görülmektedir.

Ekonomi-politik temelli kuramların temel noktasının düşük gelirli kırsal yerleşim birimlerinden gelişmiş merkezlere doğru göçlerin gerçekleşmesi şeklinde olduğu ifade edilmiştir. Gelişmiş merkezlerin göç almasına neden olan faktörler bu yerleri çekici hale getirirken göç veren kırsal yerleşim birimleri kısıtlı imkânlarla sahip olması nedeniyle itici kabul edilmiştir. Bu nedenle adı geçen çalışmaların genel anlamda “itme-çekme kuramları” (s. 17) olarak da bilindiği ifade edilmiştir. Eserde, ekonomi-politik temelli kuramlara örnek olarak; Ravenstein’in Göç Kanunları (The Law of Migration) (s. 17), Neoklasik Kuram (Makro ve Mikro) (s. 24), İtme-Çekme Kuramı (s. 27), Kesişen Fırsatlar Kuramı (Intervening Opportunities) (s. 32), Merkez-Çevre Kuramı (s. 34) ve İkiye Bölünmüş Emek Piyasası Kuramı (s. 36) verilmiş ve detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Yazar, adı geçen kuramlar arasında özellikle Ravenstein’in Göç Kanunları’na dikkat çekilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ravenstein’in kapsamlı analizlerinin kuramsal göç çalışmalarının öncüsü kabul edilmesi ve kendinden sonraki kuramlara da ilham kaynağı olması nedeniyle önemli olduğu vurgulanmıştır. Yazar, sosyopolitik etmenlere dayalı kuramlar alt başlığında ise İlişkiler Ağı Kuramı (Network Theory) (s. 41), Kurumsal Kuram (Institutional Theory) (s. 44), Göç Sistemleri Kuramı (s. 47) ve Zelinsky’nin Hareketlilik Geçiş Hipotezi (s. 49) kuramını detaylı bir şekilde açıklamıştır.

Eserin ikinci bölümünde, göç olgusunun nedenleri ve türleri kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. İlk olarak, yerleşik hayata geçmeden önce insanların doğa şartları ve güvenlik endişeleri gibi sebeplerden dolayı göç etmek zorunda kaldığı belirtilmiş, bu toplumlarda yaşanan göçler bir zorunluluk iken yerleşik hayata geçildikten sonra gerçekleşen göçlerin belli ölçüde bireylerin tercihine bağlı olduğu ifade edilmiştir. Yani ilk çağlardan başlayarak günümüze kadar gerçekleşen bu göçlerin çekici ve itici faktörlere bağlı olarak bazen iradi bazen zorunlu olarak gerçekleştiğinden bahsedilmiştir. İlk başlarda küçük gruplar halinde gerçekleşen göçler toplumların büyümesi ve gelişmesiyle birlikte kitlesel göçlere dönüşerek geniş coğrafyalara yayılmıştır. Eserde, bu duruma örnek olarak Kavimler Göçü verilmiştir. Tarihte bilinen ilk büyük kitlesel göç hareketliliğinin Kavimler Göçü olduğu belirtilmiştir. *Kavimler Göçü*nün sadece çıkış noktası olan Orta Asya'da ve Karadeniz'in kuzeyini içeren göç güzergâhında değil Avrupa'nın genelinde son derece önemli siyasi etkileri olduğuna dikkat çekilmiştir.

Eserin devamında, göçü zorunlu kılan ya da hızlandıran birçok faktörün bulunduğu bahsedilmiştir. Tarihsel süreçte insanların bireysel veya kitleler halinde ekonomik, sosyal ve siyasal nedenler başta olmak üzere doğal afetler, kıtlık, salgın hastalık ve savaş gibi gerekçelerle yaşadıkları yerleri isteyerek ya da zorunlu olarak, geçici veya kalıcı süreliğine terk ederek başka yerleşim alanlarına göç ettikleri ifade edilmiştir. Bu şekilde gerçekleşen kitlesel göç hareketlerinin sonuçları itibariyle; kaynak, hedef ve transit ülkede ekonomik, demografik ve kültürel sorunlar başta olmak üzere birçok olumsuz özelliği beraberinde getirdiği belirtilmiştir.

Yazar, ilk çağlardan itibaren doğa olaylarının, ilerleyen süreçte savaşların ve sürgünlerin insanları göçe zorladığını erken modern dönemde ise Sanayi Devrimi sonucu başta ekonomik nedenler olmak üzere göçe sebep olan faktörlerin çeşitlendiğinden bahsetmiştir. Kitabın bu kısmında göçe çok sayıda itici ve çekici faktörün birlikte neden olduğu ifade edilmiştir. Bu faktörleri ve geniş bir yelpazeye yayılan nedenleri ayrı ayrı saymak yerine göçün nedenlerini; *i.* Ekonomik Nedenler; İlk Çağlardan Günümüze Kısaca (s. 59) *ii.* Politik Nedenler (s. 69) ve *iii.* Sosyokültürel Nedenler (s. 72) şeklinde üç başlık altında ele alarak açıklamanın uygun olacağı belirtilmiştir. Elbette göçün asli unsurunun ekonomi olduğunu

düşününce söylenecek pek çok şey mevcuttur. Fakat yazar, detaylarda boğulmamak adına göçün ekonomik sebeplerini “İlk Çağlardan 20. Yüzyıla” (s. 59) ve “20. yüzyılın Başından Bugüne” (s. 63) şeklinde iki döneme ayırarak açıklamıştır. Buna göre, ilk çağlarda insanlar avcılık ve toplayıcılık bakımından elverişli iklim bölgelerine yönelmiştir. İnsanlar, tarımla birlikte yerleşik yaşama geçmiş, hâliyle göç hareketleri de verimli arazilerin olduğu yerlere doğru kaymaya başlamıştır.

Zamanla ticari faaliyetlerin gelişerek artması doğal olarak göçün hareket yönünde değişimlere yol açmıştır. Özellikle Sanayi Devrimi’yle göç hareketliliğinde bambaşka bir boyuta geçilmiştir. Sanayi Devrimi öncesinde iş gücü/emek hareketliliği genellikle köle ticareti üzerine kurulmuşken, Sanayi Devrimi’yle kırsaldan kentlere doğru bir nüfus hareketliliğinin yaşandığı belirtilmiştir. 20. yüzyıla gelindiğinde kırsaldan kentlere doğru gerçekleşen göçlerin yanında, ekonomik koşullar ve siyasi nedenlere bağlı olarak ülkelerarası hatta kıtalararası göç hareketlerinin gerçekleştiğine dikkat çekilmiştir.

*İslam
Medeniyeti
Dergisi*

Yaşanan Birinci ve İkinci Dünya Savaşı her ne kadar göçün politik nedenlerine esas teşkil etse de arka planında ekonomik unsurların yer almasına ve savaş sonrasında uluslararası sistemin maruz kaldığı yıkıcı sürece bağlı olarak uluslararası göç hızında yaşanan artışın bu süreçte de ekonomik nedenlere dayalı olduğu iddia edilmiştir. Bu açıdan bakıldığında, göçlerin politik nedenleri ile ekonomik nedenlerinin iç içe geçtiğine işaret edilmiştir. Buna ilaveten yaşanan çatışmalar, belirli bir ideoloji ve inanca sahip olmanın -ya da olmamanın- getirdiği baskılar ve etnik temelli sorunlar da politik nedenler başlığı altında sayılmıştır. Yine ekonomik temelli olmak üzere daha iyi hayat şartlarına ve sosyal birtakım ayrıcalıklara sahip olabilme gayesinin göçün sosyokültürel nedenini oluşturduğu ifade edilmiştir. Yukarıda değinildiği üzere göçe sebep olan çok farklı motivasyon unsurları olmasına rağmen hemen hepsinde ekonomik faktörlerin doğrudan ya da dolaylı olarak etkili olduğu belirtilmiştir.

Eserin devamında, göçün sebeplerine ilişkin kategorilerle de bağlantılı olarak türlerini sınıflandırmanın mümkün olduğu ifade edilmiştir. Yazar, göçün tasnifini kolaylaştırmak adına nedenlerine göre; zorunlu/gönüllü göç, süresine göre;

geçici/kalıcı/yarı kalıcı göç, ülke sınırlarına göre; iç/dış göç, büyüklüğüne göre; bireysel ve kitlesel göçler, hukuki bakımdan; yasal/yasa dışı göç ve düzenli/düzensiz göç (s. 78), kişilerin özelliğine göre; beyin göçü olarak sınıflandırıldığını belirtmiş ve başlıklar altında ayrıntılı olarak açıklamalarda bulunmuştur.

Eserin üçüncü bölümünde, uluslararası göç hareketlerinin bireyden topluma, devletlerden uluslararası sisteme kadar meydana getirdiği birtakım olumsuzluklardan bahsedilmiştir. Yazar, bu kısımda küreselleşmeyle birlikte iletişim ve ulaşım ağlarının geliştiğini belirterek bireylerin bir ülkeden diğer ülkelere hareketinin kolaylaştığını vurgulamıştır. Bu sayede bireylerin çeşitli sebeplerle uluslararası göç hareketlerine katılmasında hızlı bir artış yaşanmıştır. Özellikle çatışmanın ve siyasi istikrarsızlığın yoğun yaşandığı bölgelerde insanlar güvenlik endişesiyle veya etnik, mezhepsel vb. ayrımcılıklardan dolayı ülkelerini terk ederek başka bölgelere -ki genellikle komşu ülkelere- sığınmak zorunda kalmıştır. Nitekim bu ve benzeri durumların yasadışı göçlere sebebiyet verdiği de aşikârdır.

Son yıllarda yaşanan krizler neticesinde artan uluslararası göç hareketleri uluslararası sistemin temel problemlerinden biri haline gelmiştir. Eserde, göç eden bireylerin ve kitlelerin hedef ülkenin yaşam şartlarına, kültürüne, inancına uyum sağlamakta zorlandığı ve bu durumun gittikleri ülkenin toplumuyla arasındaki mesafenin açılmasına neden olduğu belirtilmiştir. Bu ve benzeri olaylar göç olgusunun politikleşmesine yol açarak devletlerin ve politika yapıcılarının temel meselesi haline gelmesine neden olmuştur. Bu konuyla ilgili çeşitli kurumlarla uluslararası toplum adına uygulamalar yürütülerek çalışmalar yapılmaktadır. Yazar, göç ve göçmenlerle ilgili birçok kurum, kuruluş ve hukuki metinlerin varlığından bahsederek şüphesiz mültecilerin sorunları hakkında en kurumsal organizasyonun “Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (United Nations High Commissioner for Refugees/UNHCR) ve Uluslararası Göç Örgütü (International Organization for Migration/IOM)” (s. 120) olduğunu ifade etmiştir. Bu kurumlar göç ve göçmen sorunları karşısında çözüm odaklı çalışmalar yürütmesi nedeniyle önem arz etmektedir.

Milyonlarca insanın bir şekilde göç serüvenine tabi olduğunu ve bunun sonucunda birtakım sorunların yaşandığını göz önünde tutarsak konuyla ilgili kurum ve kuruluşların da rollerinin yetersiz kaldığı ortadadır. Bu yüzden göç olgusu son yıllarda uluslararası politikanın en önemli gündem maddeleri arasına girmiştir. Hem artan göç hareketleri hem de bunun getirdiği sorunlar güvenlikleştirilerek ilgili devlet(ler)in, toplumun ve uluslararası sistem aktörlerinin iş birliği içerisinde hareket ederek çözmesi gereken küresel bir sorun haline gelmiştir. Bu eserin yazılış amacının da bir bakıma bu konuya işaret ettiği görülmektedir.

Yazar, 21. yüzyılda küreselleşmeyle birlikte göçün kaçınılmaz bir hâl aldığını ve olaya salt bir sorun olarak bakmanın yanlış olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca uluslararası göçe yönelik uygulanan politikalara bakıldığında ülkelerin öncelikle kendi ulusal güvenliğini sağlamaya yönelik sert müdahalelerde bulunduğu ve bu kapsamda göçmenleri ülkelerinden uzak tutmaya çalıştıkları, bunun ise insani trajedilere yol açtığı belirtilmiştir. Bunun yerine, tüm aktörlerin iş birliğinde bulunmasının ayrıca sağlıklı ve doğru çözümler üretmek adına etkin bir göç yönetimi izlenmesinin gerekliliğinden bahsedilmiştir. Ancak bu sayede uluslararası göçün sorun olmaktan çıkarak tüm tarafların etkileşim kurabildiği ve mücadele edebildiği bir araca dönüşmesinin mümkün olacağı ifade edilmiştir.

Genel olarak bakıldığında, eserde göç olgusuna dair kapsamlı ve açıklayıcı bir anlatım yapılmıştır. Yazar, akademik dil ve üsluba uygun biçimde konuyu bir bütünlük içinde ele almış ayrıntılı ama gerektiği yerde abartıdan kaçınarak yerinde ve kararınca işlemiştir. Göç olgusunun binlerce yıllık tarihi ve karmaşıklığından dolayı konu kavramsal ve kuramsal çerçevede incelenerek sınırlandırılmaya gidilmiştir. Yazar, kurguladığı sınırın dışına çıkmamak için belirli bir kronolojik sıralamaya, kişiye, ülkeye, güncel örneklerle ve sayısal verilere başvurmamıştır. Göçün dinamik ve devam eden bir süreç olduğu düşünüldüğünde yazarın konuyu bazı kısımlarda ele alış ve almayışının yerinde bir davranış olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, “Dünden Bugüne Uluslararası Göç; Kuram, Algı ve Siyasa” adlı eser göç olgusu, göçün nedenleri, gelişimi ve politikleşmesi hususunda okuyuculara kılavuzluk edebilecek yararlı bir kaynak niteliğindedir.